

КОСМИЧКО У КЊИЖЕВНИМ ОСТВАРЕЊИМА СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА

ДРАГАН РАДОВИЋ

Лесковачки културни центар, Булевар Ослобођења 101, 16000 Лесковац
E-mail: radovicdragan@hotmail.com

Резиме: Из богатог научног и истраживачког опуса Сергија Димитријевића издвојили смо три постхумно објављене књиге: *Песме и писма*,¹ *Искре из прошлости*² и *Писма из Холандије*³ које имају обележја литерарног. На примерима поетских, дневничких и путописних записа издвојили смо тек неколико „космичких одредница“ присутних у остварењима нашег аутора. У уводном делу рада указали смо, уопштено, на цивилизацијске и језичке одреднице космичког.

Интересовање за космос старо је колико и људски род. Космички хаос, само је назив за незнање. Изван човека нема хаоса; васиона је уређена по строгим правилима. Потребно је само досегнути их. Свемир је стожер људске духовности. Нема сфере у човековој интелектуалној знатижељи да није окренута према просторном и временском бескрају васељене. Свој дух човек је изаткао од потке времена провлачене кроз основу простора. Свод који се надноси над човеком носи трагове победа и пораза, отпора и надања, ведрине и тмине, речју, отиске људског живота. Кад већ не може да се огледа на том зрцалу бескраја, човек покушава да у себи, у својој свести, по угледу на прави, створи нови космос, сагради своју васељену, сатвори свемир „за личну употребу“. Тај приватни посед, та микрокосма, та бескрајна и недокучива интима појединца, достојна је слућеног бесконачја. У том и таквом духу једначе се (а никако да се изједначе) огромна, астрономска недокучивост и скромна, дубока, лична, цивилизована астрономија људске присности.

Откад се формирала људска мисао и откад је човек постао биће разума, отада је свемир стожерно одредиште цивилизације, искон и затон, алфа и омега, почетак и недокучив крај знању. Онолико којико је у човеку јака

¹ С. Димитријевић, *Песме и писма*, Народни музеј, Лесковац, 1999.

² С. Димитријевић, *Искре из прошлости*, Народни музеј, Лесковац, 2001

³ С. Димитријевић, *Писма из Холандије*, Народни музеј, Лесковац, 2007.

жеља за сазнањем себе самог и свог окружења, толико се људска мисао сплета са небесима, па се неће претерати ако се каже да је човек биће свемира, да је човека свемир сатворио, да је човек своју свест градио захваљујући свемиру и да је та непрекидна интеракција цивилизацијски дар, беоцуг по коме се сваки од човекових поступака оријентише и мери. Нема науке, оне зване природне и егзактне, да се није бавила свемиром. Нема области духа - стављаног у религијске, филозофске или друштвено-научне оквири, у коме се свемир не исписује крупним словима. Нема ни уметности, најсуптилније и најслободније узданице духа, да се није селила у космос и у своја творења, насељавала небеса.

Цивилизација је сведочења о себи остављала тако што је конституисала системе знакова оличене у језицима сваке врсте. У свим тим говорима тела, грађевина, путева, у идиограмима и пиктограмима, и квипу и вампу чвориштима Индијанаца, у пилићима и квочкама српских рабоша, у фонетским системима модерног доба, у свему што служи за преношење мисли, идеја, знања и осећања (а што је људски ум створио) постоје небески знаци. Као да је све то грађено по диктату, по угледу, по моделу оног што је надсводило човечанство.

Из васионе долази светлост, али отуда прети тама. Бескрај небеса надахњује и обехрабрује; истовремено, небески сач, попут Дамокловог сечива, прети да се смакне и да земљану црепуљу затисне тамом и угуши све живо на њој.

Васиони се с подједнаким правом и са проверљивом егзактном утемељеношћу могу дати и научне, и филозофске и поетске карактеристике. Природне науке - попут математике, физике, астрономије, хемије, биологије... - своје корене налазе у бесконачној неистраженој даљини универзума. Такозване друштвене науке, трагајући за уређењем и организовањем живота, универзалне принципе васељене уграђују у своје постулате, не би ли односе између људи и људских заједница учинили разумним, а живот подношљивијим. Човекову мисао од искона опседа нада да ће одвезати завеске које, на покровцу бескраја и вечности сваког трена праве простори и времена, те две недосегнуте димензије. У много чему се наука и дух човеков сагласе; често се једно на друго наслања и надовезује. Космичких, универзалних димензија је и човеков дух, наизглед недокучив, а у ствари, подложен суровим, хладним и правичним принципима модерне науке. Све у духу је доказиво, уређено, као што се знањем и сазнањем, иновацијама и проницањем у ново, утврђују јасни принципи по којима се, у незнању назван хаос, уређује. Онде где људски рацио застане, замуца, заћути, ту заблиста имагинација, сине фикција, проговори онај вид креативног што руши норме, излази из система, бежи из координата, продире у недокучиве дубине властите тајне.

Човек не може да измисли ништа што није постојало и што се не може створити. Изузетак су божанска бића и митске творевине колективног духа смештене у просторе архетипског. Све што је смишљано и што се да

измислити припадало је, на овај или онај начин, свемиру. Сва фантастика из уметности или је, у облику научне фантастике, везана за фиктивно освајање свемира и домашање недокучивог васељенства, или је, у облику тзв. митске фантастике, везана за божанства чије је обитавалиште у просторним и временским даљинама несазнатљивог. Човековој машти дато је само да творевине космичког уобличи или изобличи, да људе учини ружнијим или лепшим, бољим или горим, а простор и време само докучивијим, освојивијим, ближим.

Те творевине човек може да смешта у дела намењена вишим чулима, виду и слуху и естетском духу подстакнутом речима.

Под теретом незнања човеку се загонетка васионског представља и као даровница благодети, али и као претња непознатог. У својој свести човек је градио свод под сводом, кров између својих и космичких сила, себе да заштити од васељене, од њених зрачења – прекомерних и штетних - од светлости која би све да озрачи и мрака који би све да прогута. Чини се да је тај свод под сводом, та небеса над људском свести нека врста штита, универзалне књиге, особити и осебујни цивилизациски пергамент на коме је исписано све људско знање. А када се та знања сведу, научно зброје, откривено срачунају, домишљено попишу, заблиста тек неколико сантима знања на огромној полици неистраженог свемира. И тим и таквим знањем би, ето, да се људски род штити од свемира.

Можда свемир постоји изван човека, али човека нема без космоса.

Наша уводна, уопштена размишљања (празњикава као свака уопштеност) писана су са намером да укажу на универзално присуство васионе у свему што је људски ум створио и што нам је од тековина древних народа остало као цивилизацијски белег. Примера за наше тврдње има безброј. Где год да се загребе, наиђе се на небески траг. Хелада, Хелени, Јерусалем своја имена дугују Сунцу; звезда је обележје безбројних појава, знак са небројем означеног и означавајућег. Од трагова свемира у природи, преко сваковрсних творевина људских руку, ума и духа, до оновремених компјутерских симулација, човек се једначи са васељеном, присваја је и осваја, велича је и изучава. И онде где је васиона предмет истраживања научника различитих дисциплина, где је феномен промишљања филозофа различитих епоха, школа и праваца, област уметничких транспоновања у различите визуелне, тонске и поетске творевине - наше размишљање налази пуну и богату потврду.

Људскога знања нема изван језика. Називи небеских тела и небеских појава у функционалним стиливима српског језика чини се да имају примат. Етимологија многих стручних појмова укоренења је у „речнику“ васељене. Од научне, преко административне, новинарске, колоквијалне, до поетске стилизације језика, вокабулар из домена космичког расте, добијајући

димензије вишезначности и изражајне раскоши. У књижевним текстовима, у фигурама речи – метафори, метонимији, персонификацији, епитету, алегорији, симболу, синегдохи, еуфемизму... или у фигурама мисли – поређењу, антители, хиперболи, градацији, парадоксу – значајна упоришта за асоцијативна и полифона значења књижевних творевина има управо лексика са обиљем коренских речи „преузетих“ из свемира.

Овде истражујемо присуство васионских ознака у поезији, дневничким и путописним белешкама из Холандије Сергија Димитријевића, истакнутог економисте, историографа и колекционара, ствараоца ренесансног духа и енциклопедијске знатижеље. Како народне песме из лесковачког краја, које је наш аутор сакупио, обилују симболиком небеских тела, очекивали смо да и у оригиналним књижевним остварењима Димитријевића тога има више.

Одмах да кажемо да је акрибичан, рационалан, прецизан научник своја истраживања везивао за област права, економије, нумизматике и националне историје (у првом реду историје међуратног радничког покрета и прошлости Лесковца и околине) и претежно их базирао на фактима и детерминисао их строгим принципима научноистраживачких постулата. Стога је једва било места за уплив симболике небеских тела и за асоцијације везане за васељенске појаве и феномене. Уколико би се трагало за одредницом интелектуалног и стваралачког креда Сергија Димитријевића, онда бисмо, служећи се психолошком терминологијом преузетом из „космолошког“ вокабулара, дух Сергија Димитријевића могли одредити као *соларан*, дневни, окренут јаркој осветљености и јасним контурама. Стога је у њега мисао јасна, израз прецизан, чињеница подвучена, закључак фундиран. Овде треба истаћи наглашену Димитријевићеву одређеност за материјализам, за економске теорије ослоњене на филозофију марксизма и за пролетерску идеологију до које је овај научник држао.

Немирни дух Сергија Димитријевића је, у младалачкој искушеничкој знатижељи, стваралачки набој наводио на инструментариј поезије. Нажалост, осим чистих, јасних и прецизно исказаних животних ставова, идејних одређења, искрених емоција и наглашеног патриотизма (што је у многих песника заклоњено шумом пренаглашеног поетизовања и позерског језикословља), у овог научника се, на основу младалачког песничког испробавање, није дао наслутити лиричар. Напротив, стиче се утисак да се Сергије Димитријевић свесно клонио песничког заноса, „боравка међу звездама“, позирања, задирања у скривене просторе људске нутрине. Он је поезији признавао разложност, сажетост, емотивни набој и рационалну одмереност. Његову поезију, најпрецизније, можемо одредити као облик стихованих, лапидаризованих мисли и осећања, као испитивање оних простора људског које би да речима поделимо са себи блиским. Професор Никола Цветковић истиче Димитријевића „као заљубљеника ликовне уметности (који) у једној од песама жали што није сликар:

*Сликар нисам.
Али бих желео
да њена силуета,
нагнута над књигом,
остане као скица у мом сећању.⁴*

Поетска реч се овде показује као ћутљиво сликарство, намерно поједностављено у поступку, са циљем да изрази тон присне непосредности.⁵ Мало даље Цветковић истиче „да је Димитријевић у младости радо певао о складу и лепоти природе, пејсажима, мирисном сунцу и цвећу, зеленим баштама, лишћу и гранама, облацима и плаветној даљини.“⁶ Никола Цветковић указује на пажњу коју овај научник (овде песник) посвећује „виђењу и доживљају неба, астралних и небеских пространа. Тако ... у песми *Окови*, написаној на Бледу, крајем јуна 1932. године, пева о оковима који стежу живот и „не дају полета души“. Насупрот тим тешким оковима који гуще тело и страсти, „Тежимо звездама неба / Мрвимо атоме мале...“ То је у ствари бекство од окова и стега и тежња ка висини, бесконачности и праведнијем поретку у свемиру...“³

Димитријевићеву опседнутост пејсажом Цветковић види и у споју бескрајног неба и простране холандске зелени прошаране каналима: „Импресивну слику бескрајног холандског неба Димитријевић уклапа у пејзажистичку представу огромног зеленог тепиха ишараног каналима па оно није само једино на висинама, „оно је и на земљи“. То небо је отворено одасвуд, јер га не заклањају брда, па оно „нигде није веће, нигде импозантније“, користи он овде туђицу да би подвукао како холандско небо својим бесконачјем и величанством улива дивљење и поштовање које осваја људе. Истицањем његове величине аутор као да је истовремено, имплиците хтео да означи и неограниченост човекових стваралачких тежњи. „Има великих неба“, пише даље, „али се она не дају видети“, због бескрајности и недомашености. „Она вам боду очи својом светлошћу, засењују својим сјајем“. Светлост и сјај су у овом приказивању израз управо небеских сила и вечности, којих је холандско небо ослобођено „пошто се по њему стално смењују благи тонови. Оно се огледа у безбројним каналима“. Појмовна представа холандског неба у Димитријевићевом сликању изражава се у већој мери атрибутима да би се оно могло што упечатљивије замислити. При томе се прожимају границе лепог са визијом проживљеног. То огромно небо се опажа свуда „где год вам поглед стане“, и то како у астралним сферама тако и на земљи, заокружује путописац ову поетску слику.

⁴С. Димитријевић, *Искре из прошлости*, Народни музеј, Лесковац, 2001. стр. 18.

⁵Никола Цветковић, „Путописно-репортерски записи Сергија Димитријевића“, у Сергије Димитријевић *Писма из Холандије*, Народни музеј, Лесковац, 2007. стр. 200.

⁶Исто, стр. 212.

У другој прилици, опет, Димитријевић сивим тоновима мала небо и један само наизглед јесењи пејзаж...!⁷

Као што се из луцидних запажања Николе Цветковића види, Димитријевић своју наглашену дескриптивност исказује тек у неколико случајева. Од небеских знамења овде су присутни светлост и небо, две поредбене појединости које могу с пуним правом да стоје као параван свеколике духовне сфере овог вишеструко даровитог ума. У Димитријевића, дакле, доминира „реалистичка слика вођеног и проживљеног.“⁸

Да узгред забележимо да је Никола Цветковић један од најзаслужнијих што се у богатом опусу Сергија Димитријевића наглашавају књижевна остварења. Међутим, Цветковић је свом духовном учитељу узвратио још на једна начин: путописним записима о истим, северноевропским просторима, надахнутим управо репортерским записима Сергија Димитријевића. Цветковићеви записи су литерарно успелији и у свему заслужују пажњу управо из перспективе космичког. Ти записи насловљени *Путешественим стопама Сергија и Наде по арктичком делу Скандинавије са братом Миланом – фрагменти и скице записа*, објављени су у књизи којом се бавимо.⁹ А баш се ту исказује сва раскош и језичко богатство симболизација и литераризације лексике што почива у језику космичког.

COSMIC IN LITERARY CREATIONS OF SERGIJE DIMITRIJEVIĆ

From the rich scientific and research works of Sergije Dimitrijević we singled out three posthumously published book: Poems and letters, Sparks from the past and Letters from the Netherlands, which are characterized by literary. For examples of poetry, travelogue and diary entries we have selected only a few "cosmic adjectives" present in the achievements of our author. In the introductory part we have pointed out, in general, on the civilizational and linguistic determinants of the cosmic..

⁷Димитријевић *Писма из Холандије*, Народни музеј, Лесковац, 2007. стр. 212, 213.

⁸Исто, 221. стр.

⁹Исто, стр 147-189.